

**Ağalarova Sevdə Mircəlal<sup>1</sup>**  
**ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏ FORMATIV QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN**  
**TƏRKİB ELEMENTİ KİMİ**

Hər bir ölkənin təhsil sistemi vətəndaşı formalaşdırır və formalaşdırdığı vətəndaş vasitəsilə ictimai həyatın siyasi sferasına, mənəvi mühitinə ciddi təsir göstərmiş olur. Bu zaman qazanılan bilik, bacarıq və vərdislər sistemi vətəndaşa cəmiyyətə adaptasiya olunmaq, onun üzvü olmaq imkanı verir. Bu imkanın əldə olunması üçün müasir təlimin məzmununda, strategiyasında edilən dəyişikliklər kifayət etmir. Prosesin müsbət tamamlanması, gözlənilən nəticələrin reallaşması üçün şagird nailiyyətləri obyektiv qiymətləndirilməli və onlara təlimi uğurlar haqqında dəqiq məlumat verilməlidir. Məzmunun çatdırılması və strategiyalarında olduğu kimi şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində də innovativ yanaşmalar diqqətdə saxlanılmalıdır.

Bir sözlə, “milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan, təşəbbüsləri və yenilikləri qiymətləndirməyi bacaran, nəzəri və praktik biliklərə yiyələnən, müasir təfəkkürlü və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssislər hazırlamaq” [6,131] üçün müasir təlimin əsas sütunlarından birinin – şagird nailiyyətlərini qiymətləndirmənin özülü möhkəm və ədalətli prinsiplərlə qoyulmalıdır. Çünki obyektiv və düzgün qiymətləndirmə təlim keyfiyyəti ilə düz mütənəsbir və “təhsilin keyfiyyətinin müəyyənləşdirilməsində əsas göstərici təlim nəticələri olduğundan, həmin nəticələrin obyektiv qiymətləndirilməsi də keyfiyyəti üzə çıxaran ən etibarlı mənbə hesab olunur” [1,138].

Təlim prosesinin əsas elementi olan qiymətləndirmə müəllimə öz şagirdinin inkişafını izləməyə, qarşılaşdığı çətinlikləri mühakimə edib aradan qaldırmağa, bütövlükdə şagirdinin təhsil ehtiyaclarını təmin etməyə imkan verir. Müəllim tədris ili boyu şagirdinin öyrənmə fəalliyəti ilə bağlı müşahidələrini təhlil edir, sistemləşdirir və ona düzgün yol tapmaqda yardımçı olur.

Müasir təlimdəki qiymətləndirmə şagirdin fəaliyyətini nəzarətçi kimi izləmək, onu inzibati basqı altında saxlamaq üçün deyil, onunla əks əlaqə saxlamaq, təlim prosesini maksimum dərəcədə optimallaşdırmaq, şagirdin işini asanlaşdırmaq üçün lazım olan bir vasitədir.

Ümumilikdə, “şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi davamlı, dinamik və bir çox hallarda rəsmi olmayan prosesdir. Bu prosesdə müəllimlərin şagirdlər üzərində müşahidəsi, şagirdlərin sinif işləri və ev tapşırıqlarını yerinə yetirmələri, şifahi və yazılı cavabları əhəmiyyətlik baxımından eyni dərəcədə vacibdir” [2,118].

Müasir təhsildə məktəbdaxili qiymətləndirmənin diaqnostik, formativ və summativ növlərindən istifadə olunur. Öncə şagirdin ilkin bilik və bacarıq səviyyəsi (diaqnostik), daha sonra təlim prosesinin hər hansı bir mərhələsi üçün müəyyən olunmuş nəticələr əsasında əldə olunan bilik və bacarıqların formalaşma səviyyəsi (formativ) və yekun olaraq qiymətləndirmə standartlarına görə aparılan qiymətləndirmə (summativ) mexanizmlərindən istifadə olunur. Hazırda bizi daha çox formativ qiymətləndirmə, onun tərkib hissəsi olan özünüqiymətləndirmə və onların funksiyaları, aparılmasının təşkili yolları, vasitələri maraqlandırır.

Formativ qiymətləndirmə hər şagird ilə əks əlaqə vasitəsi kimi hazırlanan qiymətləndirmə mexanizmidir. Burada meyarlar şagird irəliləyişinin monitorinqini aparmağa, tədrisi düzgün istiqamətə yönləndirməyə, bütövlükdə tədris prosesini tənzimləməyə imkanlar açır. Şagirdin qazandığı nəticələr müəllim üçün indikator rolunu oynayır.

İnteraktiv formada qurulan dərslərdə şagirdlərin ümumi fəallığı təmin edilir, müəyyən olunan nəticələr təlim prosesini işgüzar məcraya yönəldir, qiymətləndirmə şagirdlərin hissiyatına, motivasiyasına təsir edir. Bu zaman onlarda özünəhörmət hissi yaranır ki, bu da onlara öz işlərini adekvat olaraq qiymətləndirməyə şərait yaradır. Qazanılan nailiyyət müəllimlə şagird, şagirdlə şagird arasında müzakirə mövzusunə çevrilir. Bu isə mövzu haqqında düşüncələrin dərinləşməsinə, fikir və arqumentlərin dərinlən təhlilinə şərait yaradır.

Dərs prosesində müəllimin uşağa isti münasibəti, kiçik irəliləyişlərə müsbət reaksiyası zəif uşaqlarda belə özünəinam formalaşdırır. Növbəti dərslərdə həmin şagird daha da aktivləşməyə, fəaliyyətindəki boşluqları doldurmağa çalışır. Unutmaq olmaz ki, öyrənmədə ilk müsbət nəticələrin əldə edilməsi özünəinamı aşağı olan şagirdə belə öz idrak imkanlarını səfərbər etməyə imkan verə bilər. Bütün bu sadalananlar, təlim prosesinin pedaqoji-psixoloji sferası şagirdlərdə özünüqiymətləndirmə bacarıqları formalaşdırmağa bilər.

Özünüqiymətləndirmə haqqında bəzi nəzəri-metodiki ədəbiyyatda danışılsa da, ümumtəhsil məktəblərinin “Azərbaycan dili” dərslərində bu məsələni özündə əks etdirən məlumatlara rast gəlmək olmur. Müəllimlərə aid metodiki vəsaitlərdə isə bu qiymətləndirmənin adı çəkilsə də, onun metodiki təşkili və vasitələri ilə bağlı əsaslı göstərişlər yox dərəcəsinədir. Halbu ki, özünüqiymətləndirmə öyrənmənin və şəxsiyyəti formalaşdırmanın ən güclü mexanizmlərindən biridir. Şagirdə mühakimə yürütmək bacarığı məhz onun sayəsində formalaşır. Məntiqi və yaradıcı təfəkkürün inkişafı məhz özünüqiymətləndirmə bacarıqlarının mütəşəkkilliyindən asılıdır. Demokratik cəmiyyətdə yaşayacaq bir fərd, ilk növbədə, öz şəxsiyyətini dəyərləndirməyi, başqalarının əməyinə qiymət verməyi bacarmalıdır.

Özünüqiymətləndirmə metodu şagirdə müəllimlə razılaşdırılmış müəyyən meyarlar əsasında qazandığı bilik və bacarıqları, həll etdiyi problemin mahiyyətini dəyərləndirmək, onlar haqqında mühakimə yürütmək imkanı tanıyır. Şagirdə təlimi nəticələri yoxlamağa, onun düzgün alınıb-alınmadığını dəqiqləşdirməyə şərait yaradır.

Məsələn, dinləyib-anlama və danışma məzmun xəttinə aid standartları reallaşdıran şagird “Dinlədiyim məndəki əsas faktları yadımda saxlaya bildimmi?”, “Dinlədiyim mətni hissələrə bölüb adlandırmağı bacardım”, “Danışmadan

<sup>1</sup>ADPU-nun magistrantı

qabaq mətnlə bağlı sualların hamısına cavab verdimmi?”, “Dinlədiyim mətnə yeni və izaha ehtiyacı olan sözləri aydınlaşdırdımmı?”, “Mən danışandan sonra verilən suallara cavab verdimmi?”, “Danışdığım mövzuya yaxın başqa mətn oxumuşdummu?”, “Danışdığım mövzu ilə bağlı hadisə eşitmişdimmi?” və s. tipli suallara müsbət cavab verən şagird özünüqiymətləndirmə bacarığına sahiblənmiş sayıla bilər.

Bu cür özünüqiymətləndirmə refleksiya və özünənəzarəti gücləndirir. Özünə hesabat verməyi bacaran şagird akademik biliyinin dəqiqliyinə əmin ola bilər. Bununlada təhsildə fasiləsizliyin, gələcək özünütəhsilin etibarlı bünövrəsi qoyulur.

Dərs prosesində şagirdin “Özümü yaxşı hiss edirəm”, “Əvvəl bunu bacarmırdım, indi bacarıram”, “Son dərslərdə yoldaşlarımdan fərqlənirəm”, “Daha yaxşı öyrənməyimə kömək edən strategiya tapmalıyam” formatlı pedaqoji-psixoloji düşüncələri belə özünüqiymətləndirmənin mövcudluğunu əsaslandırır.

Əslində bu tip suallar düşüncəni inkişaf etdirmək, öz qabiliyyətini aydınlaşdırmaq üçün qoyulan suallardır. Sınıfdə bu tip düşündürücü suallardan, rubrikələrdən istifadə etmək şagirdlərdə özünüqiymətləndirmə bacarıqlarını formalaşdırır.

Hətta müəllim də öz dərs planında təlimin məqsədi, çətinlikləri, nailiyyətləri üzərində düşünməyə imkan verən suallara yer ayırmaqlı, öz əməyini qiymətləndirməyi bacarmalıdır. Məsələn, “Şagirdlərimin adlarını yaxşı bilirəm”, “Onların bacarıqlarını başa düşür və fərqləndirirəm”, “Mövzumla bağlı yeni məlumatlar, yeni tədris üsulları öyrənirəm”, “İntegrativliyi təmin etmək üçün həmkarlarımla məsləhətləşirəm”, “Dərs planıma kiminsə baxmağından çəkinmirəm” və s. tipli düşüncələr də müəllimin özünüqiymətləndirməsidir.

Müəllim “Azərbaycan dili” fənnindən formativ qiymətləndirmədə nələrə fikir verəcəyini, dərsi necə quracağını, şagirdinin dinləmək, danışmaq bacarıqlarını necə yoxlayacağını, şagirdlərin ümumi fəallığını necə tənzimləyəcəyini əvvəlcədən bilməlidir. O, dərk etməlidir ki, sınıfdə aparılan qiymətləndirmə prosesi şagird motivasiyasının və nailiyyətlərinin artırılmasında mühüm rol oynayır. Aydın formada müəyyənləşən təlimi məqsəd şagird performansını yüksəltməyə kömək edir və onda öyrənmə məsuliyyətini gücləndirir.

Yaxşı olar ki, müəllim hər mətn üzrə işi tamamladıqdan şagirdlərinin yeni nə öyrəndikləri ilə maraqlansın, hər mövzu üçün özünü qiymətləndirmə şablonları hazırlasın. Özünüqiymətləndirmədə şagirdlərə dürüst, konkret, ədalətli olmağı öyrətsin. Bir sözlə formativ qiymətləndirmə və onun tərkib hissəsi olan özünüqiymətləndirmə şagirdlərə öyrəndiklərinə nəzarət etmə və müsbət irəliləyişləri görmə qabiliyyəti formalaşdırın.

Müəllim bilməlidir ki, qiymətləndirmə məlumatının əsas və son alıcısı şagirdədir. Bu son alıcının işi daha rahat, mübahisəsiz olsun deyə, müəllimin qiymətləndirmə meyarlarından valideynlərin də xəbərdar olması uyğun metodiki yollardan biridir.

### **Ədəbiyyat**

1. Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası, “Kurikulum”, 2009, №2.
2. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (V-XI siniflər). Bakı, TPI, 2015, 212 s.
3. Azərbaycan dili – 6. Müəllim üçün metodik vəsait. Bakı, Altun kitab, 2012, 200 s.
4. Bəliyev H., Bəliyev A. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı, “Elm və təhsil”, 2019, 380 s.
5. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Kurikulum”, 2009, №4.
6. Ümumi təhsilin fənn standartları (I-XI siniflər). Bakı, Mütərcim, 2012, 402 s.
7. Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. Bakı, 2017, 149 s.

## **ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏ FORMATIV QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN TƏRKİB ELEMENTİ KİMİ**

### ***Xülasə***

Məqalədə şagirdlərin təhsil nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi məsələlərindən danışılır və özünüqiymətləndirmə formativ qiymətləndirmənin tərkib elementi kimi təhlil edilir. Göstərilir ki, normal bilik, bacarıq və vərdişlər əldə edən şagirdlər təlimin müəyyən bir mərhələsində müstəqil düşünməyə, öz fərdi nailiyyətlərini dəyərləndirməyə başlayırlar. Təlimi nəticə olaraq dinləyib-anlama, danışma, oxu, yazı və dil qaydalarından istifadə prosesində gördükləri işin uğurlu, uğursuz tərəflərini qiymətləndirirlər. Onlarda nəticəçıxarma, özünüqiymətləndirmə və özünəinam bacarıqları formalaşır. Təbii ki, bu bacarıqlar şagirdlərə müəllimlə razılaşdırılmış müəyyən meyarlar miqyasında dəyərləndirmələr aparmaq, mühakimələr yürütmək imkanı tanıyır. Onlar Azərbaycan dili təlimi ilə bağlı standartlaşdırılmış ölçülərdən istifadə edərək öz bacarıqlarını sərbəst şəkildə ifadə edir, qazandıqları nailiyyətləri dəyərləndirməyi bacarırlar.

Burada müəllimlərin özünüqiymətləndirmə probleminə də toxunulur, bütövlükdə, özünüqiymətləndirmə təlimi nəticələri yoxlamağın ən optimal yollarından biri kimi təqdim olunur. Özünüqiymətləndirməyə öyrənmənin ən güclü mexanizmlərindən biri kimi yanaşılır və onu təşkil etməyin yollarına, vasitələrinə aydınlıq gətirilir.

**Açar sözlər:** qiymətləndirmənin prinsipləri, *summativ* qiymətləndirmə, *formativ* qiymətləndirmə, müəllimin özünüqiymətləndirməsi, qiymətləndirmə strategiyaları.

## **САМООЦЕНИВАНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩИЙ ЭЛЕМЕНТ ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ**

### ***Резюме***

В статье рассматриваются вопросы оценки учебных достижений учащихся и анализируется самооценка как неотъемлемый элемент формирующего оценивания. Показано, что студенты, приобретающие нормальные

знания, навыки и привычки, на определенном этапе обучения начинают самостоятельно мыслить и оценивать свои индивидуальные достижения. В результате обучения они оценивают успешные и неудачные аспекты своей работы в процессе использования правил аудирования, говорения, чтения, письма и языка. Развивают умения делать выводы, самооценку и уверенность в себе. Разумеется, эти навыки дают ученикам возможность оценивать и выносить суждения по шкале определенных критериев, согласованных с учителем. Они имеют возможность свободно выражать свои навыки и оценивать свои достижения, используя стандартизированные меры, связанные с преподаванием азербайджанского языка.

Здесь также рассматривается проблема самооценки учителей, и в целом тренинг по самооценке представлен как один из наиболее оптимальных способов проверки результатов. Самооценка рассматривается как один из наиболее мощных механизмов обучения, выясняются пути и средства его организации.

**Ключевые слова:** *принципы оценивания, суммативное оценивание, формирующее оценивание, самооценка учителя, стратегии оценивания.*

## **SELF-ASSESSMENT AS A COMPONENT ELEMENT OF FORMATIVE ASSESSMENT**

### **Summary**

The article discusses issues of assessing students' educational achievements and analyzes self-assessment as an integral element of formative assessment. It is shown that students who acquire normal knowledge, skills and habits, at a certain stage of training begin to think independently and evaluate their individual achievements. As a result of the training, they evaluate successful and unsuccessful aspects of their performance as they use rules of listening, speaking, reading, writing and language. They develop the ability to draw conclusions, self-esteem and self-confidence. Of course, these skills provide students with the ability to evaluate and make judgments on a scale of specific criteria agreed upon by the teacher. They are able to freely express their skills and evaluate their achievements using standardized measures related to teaching the Azerbaijani language.

The problem of teacher self-assessment is also discussed here, and in general, self-assessment training is presented as one of the most optimal ways to check results. Self-assessment is considered as one of the most powerful learning mechanisms, and ways and means of its organization are clarified.

**Keywords:** *principles of assessment, summative assessment, formative assessment, teacher self-assessment, assessment strategies.*

**RƏYÇİ: dos. T.Əliyev**